

Imperijalizam i eksploatacija roblja u 18. i 19. stoljeću

Lozić, Blanka

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:329211>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Blanka Lozić

**Imperijalizam i eksploatacija roblja
(18.-19. stoljeće)**

Završni rad

JMBAG: 03030535710: redovita studentica

Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij povijesti

Predmet: Uvod u novi vijek

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, kolovoz 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Blanka Lozić**, kandidatkinja za prvostupnicu **povijesti**, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekoga necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica:

U Puli, 1. rujna 2017.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, **Blanka Lozić**, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom **Imperijalizam i eksploatacija roblja (18. i 19. stoljeće)**, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Studentica:

U Puli, 1. rujna 2017.

Sadržaj:

Uvod	4
1. Europske zemlje u borbi za imperije	4
1. Velika Britanija	4
1.1. – Engleskih <i>13 kolonija</i> i Američki rat za neovisnost.....	5
1.2. – Azija: Indija i Kina	6
1.3. – Afrika	8
1.4. – Trgovina robljem	9
2. Francuska	11
2.1. – Prekomorske zemlje.....	12
2.2. – Ofanzivna politika i teritorijalno širenje Napoleona Bonaparte.....	13
2.3. – Dalmacija i Ilirske pokrajine	14
3. Nizozemska i Belgija	15
4. Španjolska i Portugal	16
2. Vrhunac liberalnog kapitalizma i prijelaz na imperijalizam (19. stoljeće)	17
1.1. Pax Britannica – „ Britanski mir“	18
1.2. Rusija	19
1.3. Njemačka.....	19
1.4. Italija	20
1.5. Sjedinjene Američke Države.....	21
1.6. Japan	22
Zaključak	24
Literatura	25
Slikovni prilozi	26
Sažetak	27
Summary	28

Uvod

Kao pojam pojavio se nakon objavljivanja knjige britanskog ekonomista Johna Atkinsona Hobsona *Imperialism* 1902., no kao vanjskopolitička praksa država i carstva, rođenje imperijalizma seže daleko u povijest. Suvremeni teoretičari opisuju ga kao jednog od povijesno najbrutalnijih formi izrabljivanja i tlačenja,¹ uzurpacije i eksploatacije te najgoreg oblika nasilja i ekspanzije nad privredno nerazvijenim i teritorijalno nepristupačnim područjima. Siromašni, nerazvijeni i nezaštićeni, ali resursima bogati krajevi bez ikakvih struktura vlasti postaju središte interesa europske scene, ali i uzrok novih ravnoteža. Osvajanje takvih teritorija omogućilo je profitabilno investiranje, otvaranje novih tržišta, unosna ulaganja te stvaranje kapitalističkog društva, navodi Hobson.² Opravdava li cilj sredstvo? Stvaranje, održavanje, vojno osvajanje, gospodarska kontrola, eksploatacija i robovlasnički odnosi, demografski i geopolitički interesi te političke i ideološke ambicije, postaju vanjskopolitička strategija imperijalističkih država prema prekoceanskim područjima, ali i općom karakteristikom imperijalizma. Ova povijesna epizoda obilježena je terorom i agresijom nad autohtonim stanovništvom. Uništavanjem tradicije, kulture i negiranjem jezičnih i vjerskih posebnosti stanovništva prekoceanskog područja nastojao se amputirati svaki trag njihovog identiteta te provesti nasilno kultiviranje prema dominantnom bjelačkom kriteriju. Cilj ovog rada usmjeren je na prikazivanje odnosa svjetsko-političkih hegemoni prema slabim narodima i njihovoj matičnoj zemlji, ofanzivan nastup i interveniranje u svrhu vlastitog prosperiteta.³ *U kolonijalnim režimima, međutim, policajac i vojnik, svojom neposrednom prisutnošću i čestim intervencijama održavaju veze s koloniziranim domorocima i savjetuju ih kundacima i bombama da budu mirni. Posrednik vlasti govori jezikom golog nasilja, ne ublažuje tlačenje, ne skriva dominaciju. Nasilje koje se prepoznaje kao način komunikacije i učinkovito djelovanje nasljeđe je kolonijalizma.* Frantz Fanon.

¹ Münkler, H., *Imperiji: logika svjetske vladavine – od starog Rima do Sjedinjenih Američkih Država*, str. 32.

² Hobson, A. J., (1902.), *Imperialism: a Study*, str. 74.

³ Münkler, H., str. 60.

1. Europske zemlje u borbi za imperije

1. Velika Britanija

Prvo britansko naselje izvan Europe osnovno je 1607. na obali Sjeverne Amerike. Od tada su naselja kontinuirano rasla i do kraja 19. stoljeća imperij se proširio do Kanade, preko Afrike i južne i jugoistočne Azije, do Australije i do Tihog oceana. Engleski vanjskopolitički program svoje je temelje polagao na gospodarskoj superiornosti. Sirovine, rad, tržišta, te nimalo manje važni vojnici s koloniziranih posjeda, činili su Britaniju svjetskom silom.⁴ Iako su na početku prisvajanja kolonijalnih posjeda kaskali za Španjolskom i Portugalom, Englezi započinju naseljavanje duž sjevernoameričke obale i otoka Karipskog zaljeva. Zahvaljujući svojem geografskom položaju, otočni je položaj pružao sigurnost od napada, ali i mogućnost da se ratna flota i trgovačka mornarica održavaju na zavidnoj razini. Nakon suzbijanja konkurentne Nizozemske i anektiranja posjeda Novog Amsterdama (*New Yorka*) i Delawarea u Sjevernoj Americi, zauzela je španjolsku Jamajku.⁵

Nakon zauzimanja *Novog svijeta* i razvitka trgovine duhanom u zaljevu Chesapeake i šećera na Antilima, Britanija je svoja nova tržišta potražila u Aziji. Nakon englesko- nizozemske podjele španjolskih posjeda u Aziji, poput Nizozemske i nekoć Portugala, ni Engleska nije toliko marila za velika područja koliko za bogatstvo koje je donosila trgovina. Kolonijalna se politika na ova dva pola zemljine polutke prilično razlikovala. Za razliku od *13 kolonija* na istočnoj obali Zapada, istočne su zemlje imale dugu tradiciju uređene vlasti. Kultura i umjetnost koju su zatekli u Aziji odagnala je misao o naseljeničkim kolonijama. Doda li se tome europska podložnost bolestima te velik broj Azijaca čiji broj Europljani nisu mogli nadmašiti svojim sustavnim naseljavanjem, započinje se slijediti portugalski primjer. Trgovačka, a ne kolonijalna carstva, razbacane postaje i luke agilne za vođenje ili zaštitu trgovine te ugovori, prava i povlastice, omogućile su europskim trgovcima poslovanje, ali ne i asimilaciju i kulturnu hegemoniju.⁶ Uvozom azijske robe i američkog duhana i šećera, koji su počivali na radu afričkih robova, Engleska je ostvarivala velik profit. Krajem 18. stoljeća u svojim je posjedima dodala Australiju, isprva kažnjeničku koloniju. Unosnim je poslom Australija postala tek u 19. stoljeću kada je naseljavaju prvi poljoprivredni poduzetnici. Baveći se kapitalističkim uzgojem ovaca i goveda, peti je kontinent postao privlačnim za nove

⁴*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 596.

⁵Isto, str. 496.

⁶Roberts J. M., *Povijest Europe*, str. 330.

bijele doseljenike.⁷ U neobuzdanoj ambiciji Britanije i traganju za novim teritorijima, britansku ruku nije zaobišla ni Oceanija, Novi Zeland, Tahiti i Afrika. Britanska je nazočnost ostavljala trag. Na svoje su kolonijalne posjede prenosili jezik, kulturu i institucije te ukoliko su okolnosti dopuštale, prisilnu anglikanizaciju nad urođeničkim narodom. Velika se Britanija nametnula kao najveća imperijalistička sila novog vijeka čiji se opseg počeo smanjivati tek u 20. stoljeću, stoljeću najveće ratobornosti, ali i traženja slobode.

1.1. Engleskih 13 kolonija i Američki rat za neovisnost

„*Ekonomski podčinjene, ali politički slobodne.*“ - Edmund Burke. Upravo je iz spomenutog nesklada 1776. proistekao rat za neovisnost.⁸ Maryland, Delaware, Virginia, Sjeverna Karolina, Južna Karolina, Georgia, New Jersey, Pennsylvania, New York, Connecticut, Rhode Island, New Hampshire i Massachusetts činile su *13 engleskih kolonija*.⁹ Ovdje su Englezi prenijeli i privredne, društvene i životne oblike iz stare domovine, oblikovao se vladajući sloj bijelaca, a broj stanovnika povećao se ne samo prirodnim natalitetom, već i brojem imigranata. Trinaest kolonija zadržalo je pravo samoupravnog oblika političke vlasti. Svaka je pojedina kolonija imala zakonodavnu skupštinu nalik engleskom parlamentu te izvršnu vlast koja je pripadala guverneru. S vremenom su kolonijalni parlamenti stekli određenu mogućnost da nadziru guvernera, no težište vlasti bilo je na strani zakonodavnih tijela. Potpuno suprotno tome, trgovina i privreda bile su strogo podređene matičnoj zemlji, Engleskoj.¹⁰ Rat s Francuskom stvorio je golem javni dug te kolonije postaju izvor prihoda. Kao i u ostalim podčinjenim područjima, ekonomsko iskorištavanje dovelo je do građanskih ratova. Počevši s Baconovom pobunom u Virginiji, do 1760. odigralo se osamnaest ustanaka s ciljem svrgavanja kolonijalnih vlasti. Izbilo je šest crnačkih pobuna od Karoline do New Yorka te još 40 nemira različitog podrijetla.¹¹ Uzme li se u obzir podatak da je 1700. kolonijalna trgovina donosila dobit od 500.000 funti, a 1770. 2.800 000, tijesan obruč Britanije oko vrata kolonija postaje jasniji. Američkim je državama manje bila potrebna engleska vladavina, dok je Engleskoj bogatstvo kolonija bilo neophodno.¹² Nakon trgovinskog embarga te *Zakona o biljezima*, donesenih od strane britanske vlade koji su neposredno stopirali gospodarstvo i trgovinu američkih kolonija, 1765. dogodio se prvi

⁷Povijest svijeta – od početka do danas, str. 499.

⁸Roberts J. M., str. 496.

⁹Goldstein I., *Povijest svijeta – Kolonijalizam i građanske revolucije*, str. 369.

¹⁰Povijest svijeta – od početka do danas, str. 496.

¹¹Zinn H., *Narodna povijest SAD-a*, str. 80.

¹²Isto, str. 81.

izravni sukob s britanskom krunom. Srž sukoba bio je dubok jaz. Kolonisti su tražili da njihove skupštine budu priznate kao i parlamenti drugih zemalja. Dopustiti nešto takvo značilo je ukinuti kolonijalni status i pretvaranje kolonija u federalne države.¹³ Nemiri, pobune i nasilje prouzročeno ekonomskim nevoljama najnižih klasa, gospodarskim iskorištavanjem i prisilnim novačenjem u mornaricu, dovelo je do prvih krvoprolića i pokretanja puka od kojih je najznačajnije ono iz 1773. ili tzv. *Bostonska čajanka*. U rujnu i listopadu 1774. na Kontinentalnom kongresu u Philadelphiji, delegati 13 britansko-američkih kolonija zatražili su direktne predstavnike u parlamentu. Britanija je na događaj odgovorila slanjem trupa kako bi uspostavila red u kolonijama. Odsustvo pregovora, kompromisa i britanska politika „čvrste ruke“, kulminirali su osnivanjem američke vojske pod vodstvom Georga Washingtona. U međuvremenu, neovisnost je politički primijenjena 4. srpnja 1776. kada je *13 kolonija* prihvatilo *Deklaraciju nezavisnosti* kao sporazum naroda i vlade, naglašavajući slobodu i jednakost.¹⁴ Uz pomoć francuske mornarice, britanska je vojska 1781. prisiljena na predaju. Sporazumom u Parizu iz 1783. završio je osmogodišnji rat za neovisnost. London je bio prisiljen priznati novonastalu federaciju te ustupiti posjede od rijeke Mississippi do Floride. Velika je Britanija zadržala nekadašnje francuske kolonije u Kanadi, temelju novog britanskog imperija.¹⁵ Poslije 1763. engleska je vlada polazila od načela da kanadske naseljenike mora pridobiti za svoju novu vlast, stoga nije dirala u njihovu narodnost, mijenjala vjeru i lokalna obilježja. Liberalan je postupak urodio plodom što dokazuje neutralnost Kanade za vrijeme sjevernoameričkog rata za oslobođenje i prihvaćanje tutorstva Engleske.¹⁶

1.2. Azija: Indija i Kina

Engleski interesi u Aziji bili su jednaki onima Nizozemske. *Engleska istočnoindijska kompanija* osnovana u 17. stoljeću pokušala je razbiti monopol Portugala. Realizaciju engleskih planova ometala je Nizozemska koja je zatvorila put u Indoneziju, stoga se engleska kompanija morala ograničiti na prednju Indiju. U provedbi svoje politike okoristili su se impersonalnim i sustavnim metodama razgranate trgovačke organizacije.¹⁷ Ondje je ona podizala svoje trgovačke naseobine i prema nizozemskom uzoru sklapala ugovore s domaćim

¹³Goldstein I., sv: 12., str. 381.

¹⁴Berndl K., M. Hattstein, A. Knebel, H. J. Udelhofen, *Povijest svijeta*, str. 337.

¹⁵*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 491.

¹⁶Isto, str. 498.

¹⁷Goldstein I., sv: 12., str. 299.

vladarima. Do sredine 18. stoljeća kompanija se zadovoljavala trima utvrđenim naseobinama, Bombajem, Madrasom i Kalkutom, te je odande upravljala manjim naseobinama na malabarskoj i koromandelskoj obali, ali i onima u Bengalu.¹⁸ Azija je nudila širok spektar proizvoda. Upravo je nju Europa prepoznala kao izvor vrijede robe, visoke cijene, a male količine, kakvu se moglo kupiti novcem ili razmjenom.¹⁹ Englezi, Nizozemci i Francuzi dopremali su u Europu indijske tkanine, ne samo luksuznu svilu, već i pamučne tkanine raznolike izrade, kavu i čaj te ostale artikle od kojih će se upravo kineski čaj pokazati plodonosnim za britansku trgovinu.²⁰ Od 1740., potaknuto borbom za monopol u Indiji, rivalstvo Engleza i Francuza doseglo je šire razmjere. Pored engleske kompanije postojala je i *Francuska istočnoindijska kompanija* koja je postizala izuzetno velik promet i u prosjeku dobit od 100% u poslovima s Indijom i Kinom. Između 1725. i 1765. Francuska je u smjeru istoka slala 20 brodova godišnje. Guverner *Kompanije*, J. F. Dupleix spretno se upleo u sporove domaćih vladara te proširio svoju oblast na istočnoindijskoj oblasti.²¹ U osobi pisara engleske kompanije u Madrasu, koji će napredovati do generala, pojavio se pobjednik nad Francuzima te ujedno i osvajač indijskog teritorija Robert Clive, kasnije lord od Plasseyja. On je 1751. osvojio Arkot i do 1754. podredio čitav dio francuskog poluotoka. Ponovno je osvojio izgublenu Kalkutu te porazio *naboba* Siradž-ud-Daula, koji je kao potkralj vladao Bengalom.²² Nakon zauzeća Bengala, Istočnoindijska kompanija odande je proširila svoju vlast duž obale do Madrasa, te stekla nova područja u južnoj Indiji. Posjedovanje Indije bilo je jedna od činjenica što su oblikovale suvremenu povijest Velike Britanije. Odgovornost britanske vlade u Indiji rasla je nakon početka dvojne vlasti. *India Bill* iz 1784. oduzela je Istočnoindijskoj trgovačkoj kompaniji dotadašnju samostalnost i podvrgnula je vojnim i političkim ciljevima britanske vlade.²³ Nakon završetka ratova s Francuskom, proširila je svoju vlast u Južnoj Indiji te preuzela nadzor nad vanjskom politikom domaćih vladara. Nakon pripojenja Punjaba i Sinda četrdesetih godina te uspostave vlasti u Kašmiru, Britanija je stekla vlast nad cijelom Indijom. Poveljom iz 1833. trgovina s Azijom postala je slobodna. Započeto je kidanje mnogih zbiljskih i simboličnih veza s indijskom prošlošću te njegova modernizacija. Iranski jezik prestao je biti službenim jezikom dokumenta i sudstva, što je značilo ne samo unaprjeđenje engleskog, već i remećenje ravnoteže snaga indijskih zajednica. Prosvijećeni despotizam počeo je nametati materijalni i institucionalni napredak. Gradile su se

¹⁸*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 496.

¹⁹Roberts J. M., str. 330.

²⁰Goldstein I., sv: 12, str. 293.

²¹*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 496.

²²Isto, str. 497.

²³Isto, str. 498.

ceste, kanali, željeznice te prva engleska sveučilišta s ciljem kvalificiranja službenika za rad u kompaniji. Nakon 1800. reformistički nastrojani dužnosnici započinju silovito odstranjivanje tradicionalnih običaja hinduističkog društva. Ubijanje ženske novorođenčadi i *sutteeja* - (običaj samoubojstva udovice na grobu preminulog muža²⁴) te ostale običaje hinduističke kulture, englesko je društvo smatralo dekadentnim, idolopokloničkim te fanatičkim ostacima starog društva. Ukorijenjena i nesavladiva kulturna razlika britanskog i domicilnog stanovništva Indije dovela je do sasvim novog oblika suživota. Uvjereni u intelektualnu i vjersku nadmoć, Britanci su nastojali zadržati što više obilježja i običaja koje su vezali za svoju matičnu državu. U 19. stoljeću rabio se naziv *Anglo-Indijac*, ali ne za osobu miješane krvi, već za osobu koja je u Indiji napravila karijeru te time označavala kulturnu i društvenu raznolikost.

25

1.3. Afrika

Najupečatljiviji događaj natjecateljske i složene naravi posljednje faze europskog imperijalizma zbit će se u Africi. Na prijelazu 19. stoljeća, osim zapadne obale, Afrika nije bila kolonizirana. Obalni gradovi postali su neprofitabilni nakon zabrane trgovine robljem, donesene na Bečkom kongresu 1814. Iako su afričke države često bile pod zaštitom europskih zemalja, nakon Berlinske konferencije iz 1884. i europskog plana za komadanje i gospodarsko iskorištavanje Afrike²⁶, male se države upuštaju u obranu svojeg teritorija želeći se obraniti od nasrtaja europskih kolonista. Trgovina robljem nije bila jedini unosan posao, unutrašnjost Afrike obilovala je i prirodnim bogatstvima. Zbog navedenog, britanska se vlada sve dublje uplitala u unutarnju politiku afričkih zemalja. Bijelci iz kolonije Cape prodirali su sve južnije, a strah od gubitka Sueskog kanala i nacionalističkog pokreta prouzročio je 1881. iskrcavanje engleskih trupa u Egiptu. Englesko-egipatska vlast zauzela je Sudan, zapadne turske pokrajine u Libiji, dio Somalije, Ugandu, Sjevernu i Južnu Rodeziju, Nigeriju, Togo, Bocvanu i Južnu Afriku na samom jugu.²⁷ Etiopija i Liberija, iako okružene, jedine su uspjele organizirati otpor te ostati neovisne afričke zemlje. Zasebnu epizodu britansko-afričkih sukoba, ali i jedan od najbrutalnih zločina britanske vojske nad domicilnim stanovništvom dogodio se za vrijeme Burskog rata. Buri, potomci nizozemskih doseljenika u koloniji Cape, 1806. dolaze pod britansku vlast. Nakon zabrane trgovine robljem za koju su prema učenjima

²⁴Roberts J. M., str. 434.

²⁵Na istome mjestu.

²⁶Berndl K., M. Hattstein, A. Knebel, H. J. Udelhofen, str. 348.

²⁷Roberts J. M., str. 446.

nizozemske reformističke crkve Buri vjerovali da im je biblijski predodređena, 1837. Buri su krenuli u pohod na unutrašnjost kontinenta. Nakon pobjede nad narodom Zulu i zločinom nad 3.000 članova istog plemena, Buri su osnovali Republiku Natal. Britanska je vlada priznala neovisnost Južnoafričke Republike i *Orange Free State* – burske republike, no novi sukob izazvalo je zlato pronađeno na pograničnom području između kolonije Cape i burskih teritorija. Zasljepljena afričkim zlatom, Britanija je 1899. objavila rat. Nakon dvije godine gerilskog ratovanja, počinjenih šteta i zločina u koncentracionim logorima, rat je završio u korist Britanije. Transvaal i *Orange Free State* proglašene su britanskim kolonijama. Time su burske države ušle u Uniju Južne Afrike i postale dominij Britanskog Carstva.

1.4. Trgovina robljem

U 18. stoljeću nastavlja se, pa čak i pojačava, prodiranje Europljana na afrički kontinent.

„Crnu“ Afriku otkrili su Portugalci, te iz trgovačko-političkih razloga započinju graditi vojnu infrastrukturu te naseljavati veće dijelove unutrašnje Afrike. Portugalski su mornari 1441. doveli kući crne ljude koji su zbog neznanja nazvani muslimanima, no prvi su afrički robovi prodani u Lisabonu tek 1444.²⁸ Kako je rasla potražnja za robovima, a potraga za njima krenula sve dublje u zapadnu Afriku, bilo je jednostavnije pouzdati se u lokalne moćnike koji bi opkolili zarobljenike i trampili ih.²⁹ Upravo je potonje nanijelo veliku štetu afričkim društvima, narušilo već slabe strukture te dovelo do jačanja pojedinih plemena. Ašantija, Dahome i Yoruba, koja su zbog vatrenog oružja koje su dobili trgovinom robljem postala jača od susjednih plemena, ratovima, pokoravanjem, pregovorima i federacijom stvorila su jako kraljevstvo s glavnim gradom Kumasi.³⁰ Lov na robove i njihova preprodaja postala je osnovom gospodarskog razvoja afričkih država. Potaknuti mogućnošću vlastitog profitiranja u trgovini zlatom, bjelokošću, mirodijama, ali i crnim robljem, Engleska, Francuska, Danska, Švedska i Nizozemska započinju stvarati vlastite monopole na afričkom kontinentu.³¹ Razvoj plantažnog gospodarstva, porast američke trgovine i prerađivačka industrija povezana s uvozom tropskih proizvoda dala je zamah trgovini robljem. Između 1701. i 1810. u Ameriku je odvezeno 6 milijuna robova, od kojih se najveći broj usmjeravao prema Antilima (53%) gdje je proizvodnja šećera bila u snažnoj ekspanziji, prema Brazilu (31%) i španjolskoj

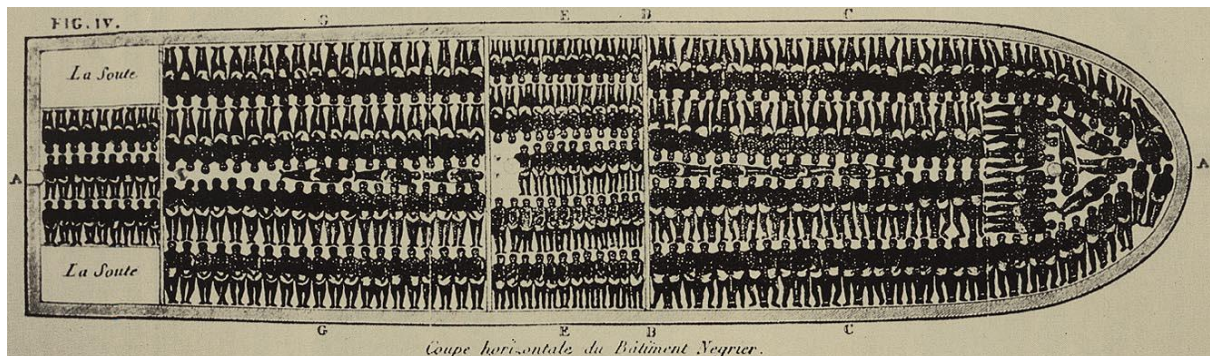
²⁸Roberts J. M., str. 253.

²⁹Na istome mjestu.

³⁰*Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv, 13., str. 6037.

³¹Isto, str. 6035.

Americi (10%).³² Dotok radne snage nije smio stagnirati uzme li se u obzir smrtnost od čak 9,6 %.³³ Uzrok smrtnosti može se tražiti u epidemijama poput dizenterije, gripe, vrućice, skorbuta izazvanog prenapučenošću, ali i u nerijetkim samoubojstvima. Primat u trgovini robljem činila je Velika Britanija čiji su brodovi između 1761. i 1810. prevezli 1.535.000 robova, nakon nje slijedio je Portugal s 1.055.000, te naposljetku Francuska s 595.000.³⁴

Slika 1. Skica transporta robova u trgovačkim brodovima

Presudni su koraci u obuzdavanju trgovine ropstva poduzeti 1807. i 1834. kada je britanski parlament ukinuo najprije trgovanje robljem, a potom i ropstvo u svim dijelovima Britanskog Carstva. Ubrzo su i druge europske zemlje donijele slične mjere. Iako je ropstvo ukinuto početkom 19. stoljeća, posljednji podaci govore da je ono završeno tek 1873., kada je zatvorena glavna tržnica u Zanzibaru.³⁵

³²Goldstein I., sv: 12., str. 178.

³³Na istome mjestu.

³⁴Isto, str. 179.

³⁵Berndl K., M. Hattstein, A. Knebel, H. J. Udelhofen, str. 234.

2. Francuska

Početkom 17. stoljeća, Francuska se započinje uzdizati kao kolonijalna sila. Poput Nizozemaca, upuštaju se u trgovinu s Azijom te su za sebe osigurali uporišta u Prednjoj Aziji. Pored toga, prisvojili su veliko područje u Sjevernoj Americi koje se širilo od Kanade do Atlantika uz rijeku sv. Lovrijenca do Velikih jezera. Nakon zauzimanja južnog djela Meksičkog zaljeva, Francuska je okruživala britanske kolonije na istočnoj obali te ih u potpunosti odsijecala od unutrašnjosti zemlje.³⁶ Povrh toga, posjedovala je veći broj otoka na Malim Antilima u Zapadnoj Indiji na kojima su stvarane plantaže. Potrebno je podsjetiti da su upravo Antili pokrivali prosječnu europsku potrošnju šećera. Procjena za cijelu Francusku daje 1788. potrošnju od jednog kilograma. Usprkos sklonosti javnosti i relativnom padu cijene, šećer je još uvijek bio predmet raskoši.³⁷ Za razliku od natjecateljske Britanije, francuski se dio Antila koristio za puno veću agrikulturnu raznovrsnost zahvaljujući kojoj je ona mogla konkurirati svjetskoj proizvodnji traženih prehrambenih namirnica. Vanjska trgovina Francuske ubrzano je rasla početkom stoljeća. Godišnji porast izvoza iznosio je 4,1%, dok se trgovina općenito dvostruko povećala. Prvi veliki uspon kolonijalnog imperija Francuska je doživjela u vrijeme ministra Cloberta. U posljednjim ratovima Luja XVI. taj se imperij smanjio, a pored ostalog, kolonijalna i trgovačka ratna mornarica Francuske bila je potpuno uništena. Mir sklopljen u Utrechtu 1713. potpuno je paralizirao francusku i španjolsku kolonijalnu trgovinu. Engleskoj je ustupljena Nova Škotska i Newfoundland, dakle, pristup Kanadi.³⁸ Poslije poraza u Sedmogodišnjem ratu, izgubljeni su posjedi u Sjevernoj Americi te gotovo sve pozicije u Indiji. Posljedica rata vidljiva je na poslovanju francuske trgovine koja se kretala od stagnacije do nazadovanja i naglih porasta. Kao sukrivca za francuske gubitke moguće je kriviti neadekvatnu i nedovoljno jaku ratnu mornaricu koja bi joj omogućila pristup kolonijama. Poraz Britanije u američkom ratu za neovisnost 1783. nije donio veliku naknadu za sudjelovanje Francuske na strani kolonija. Kao naknadu, ponovno je zadobila samo Tobago i Senegal.³⁹ Razdiranje kolonijalnog carstva i gubitak moći dodatno su ubrzala unutarnje politička previranja i *Francuska revolucija*. Posljedice revolucije imale su snažan odjek i u francuskim kolonijalnim posjedima. Prema njezinim načelima, stanovnici Zapadne Indije postali su građanima Francuske, a robovi su dobili osobnu slobodu.

³⁶Povijest svijeta – od početka do danas, str. 493.

³⁷Braudel F., *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, str. 237.

³⁸Povijest svijeta – od početka do danas, str. 493.

³⁹Na istome mjestu.

2.1. Prekomorske zemlje

Francuzi su tijekom desetljeća nakon 1815. proširili svoje carstvo. Prvi jasan cilj oživljavanja francuskog imperijalizma zbio se u sjevernoj Africi, koja je u to vrijeme bila lak plijen imperijalnim grabežljivcima zbog propadanja osmanske vlasti na južnim i istočnim obalama Sredozemlja. Francuski je interes bio prirodan i ni po čemu neuobičajen. Imao je korijene u francuskoj trgovini s Levantom u 18. stoljeću i u pohodu Napoleona na Egipat 1798.. Osvajanje Afrike započela je invazijom na Alžir 1830. što ju dovodi do sukoba s domaćim stanovništvom, ali i marokanskim sultanom. Nakon zauzimanja Alžira, svoju je pozornost usmjerila na Tunis. Iako je nakon bankrota vlade prihvatio financijsku upravu sastavljenu od Engleza, Talijana i Francuza, francuska ga je vojska zaposjela 1881. te je tuniski beg prihvatio njezin protektorat. Preslikavanje institucija i uvođenje europskih zakona u zemlje značilo je ukidanje tradicionalnog načina uporabe zemlje te osiromašilo seljake i izložilo ih snažnom udaru tržišne ekonomije.⁴⁰ Imperijalne ambicije u Sredozemlju nisu ostale ograničene samo na Magreb. U najistočnijem djelu Afrike pod vodstvom Mehmet Alija, paše osmanskog sultanata, pojavio se pokušaj modernizacije Egipta. Ideja paše nije odgovarala planovima europskih sila, stoga je ona izazvala međunarodnu krizu. Uvidjevši mogućnost vlastitog profitiranja Francuska je stala u obranu Mehmed Alije. Obnovljeno zanimanje za Levant donijelo je francuskoj vladi kratkotrajnu uspostavu vlasti u Siriji i Libanonu.⁴¹ Francuska je nezaustavljivo željela više, stoga se proširila do Nigera, Čada, Gvineje, Obale Bjelokosti te otočnog Madagaskara. Modernizacija je brzim korakom uništavala autohtone kulture.⁴² Vijetnam, dio Indonezije koji je u ranim fazama francuskog ekspanzionizma bio poznat pod nazivom Annam, ponovno postaje žarište zbivanja. Progon kršćana potaknuo je Francuze da vjeru iskoriste kao paravan te se umiješaju u unutarnjopolitičke sukobe u Annamu. Francuska je diplomacija uspjela izboriti pobjedu i stvoriti uporišta za daljnje napredovanje. Cochinchina, Kambodža i delta Crvene rijeke postaju francuske provincije. Indokineska unija, osnovana 1887., ocrtavala je smjernice i cilj francuske hegemonije, nastala je kao krinka centraliziranog režima koji se skrivao iza sustava protektorata. Iako su domaći carevi zadržali dio autonomije, cilj francuske kolonijalne politike bila je kulturna asimilacija.⁴³

⁴⁰Roberts J. M., str. 440.

⁴¹Isto, str. 441.

⁴²Na istome mjestu.

⁴³Isto, str. 444.

2.2. Ofanzivna politika i teritorijalno širenje – Napoleon Bonaparte

Nesposobnost krune za vođenje reformatorskih inicijativa, vrtoglavo povećanje deficita, žestoko protivljenje parlamenta, intrige dvorskih struja samo su najupadljiviji momenti razvoja situacije koja se kretala k revoluciji. Iako je proizašla poražena iz Sedmogodišnjeg rata, Francuska je i dalje bila prvorazredna sila. Trgovina je cvjetala, poljoprivredni i manufakturni razvoj bio je intenzivan, vojska i mornarica bile su učinkovite, učinkovitost institucija bila je neupitna, no francusko je društvo nezaustavljivo nagrizao stari režim.⁴⁴ Nova desetina, porezi koji su pogađali aristokratsko društvo, te naposljetku gladna 1788. godina koju je pratio galopirajući rast cijena žitarica i nezaposlenost, bili su jasan znak revolucije pred vratima. Neupitno je koliko je revolucija u Francuskoj 1789. i *Deklaracija o pravima čovjeka i građana* promijenila tijek povijesti, ne samo francuske, već i one europske. Sa sobom je donijela novi režim zasnovan na racionalnim temeljima i načelima *Deklaracije*. Zbog unutarnjih energija oslobođenih revolucijom, Francuska je opet postala glavna sila u Europi. Iduće tri godine, revolucionarne snage preplavile su Nizinske zemlje, zapadnu Njemačku i sjevernu Italiju. Iako Francuska nije tražila toliko suvereniteta u Europi koliko apsolutnu sigurnost na temelju univerzalnog mira, revolucionari su otkrili da ih je svaka ekspanzija učinila manje, a ne više sigurnima. Nakon zauzimanja Belgije, kurs se usmjerio na Nizozemsku koja je do 1793. bila zauzeta. U Italiji, pod vodstvom generala Napoleona Bonapartea, francuska je vlast gutala talijansku čizmu poput osipa. Stvorene su improvizirane političke strukture, Cispadanska Republika 1796., Cisalpinska i Ligurijska Republika, Rimska i Partenopejska te Helvetska Republika, bivša i reorganizirana Švicarska.⁴⁵ Novi francuski geopolitički program bio je povezan s dubokom ideološkom antipatijom. U okviru ideja nove imperijalističke politike niknuo je dotadašnji general u Italiji, Napoleon Bonaparte. Vlast je pograbio 1797., pretvorivši vojnu slavu u domaći politički kapital. Napoleon je želio dominirati Europom, dok je realizacija tog plana zahtijevala kontrolu Njemačke kako bi prisvojio ostavštinu Svetog Rimskog Carstva, temelj svojeg vlastitog imperijalnog projekta. Taj je pristup dovodio Bonaparteu u sukob ne samo s Austrijom, već i Prusijom, Rusijom i Velikom Britanijom. Udar na britanske moći podrazumijevao je invaziju na Britaniju, ali i na njezine prekomorske imperije od kojih je crpila snagu. Prema riječima Napoleona, njegov je krajnji cilj bio ... *ponovna uspostava Kraljevine Poljske, kao prepreka protiv moskovskih barbara. Podjela Austrije, uspostava klijentske države u Italiji, proglašenje Ugarske*

⁴⁴Goldstein I., sv. 12., str. 500.

⁴⁵Simms B., *Europa: Borba za nadmoć od 1453. do danas*, str. 134.

neovisnom, komadanje Prusije, stvaranje neovisne republike u Engleskoj o Irskoj, kontrola Egipta i protjerivanje Turaka iz Europe.⁴⁶ Kako bi osigurao sredstva za nužnu europsku hegemoniju i djelomično uskratio Britaniji financiranje koalicija, Napoleon se okrenuo američkim područjima koje je ustupila Španjolska i povratku bogatog otoka Haitija. Takvi su se pokušaji pokazali jalovim. Washington se pokazao odlučnim za uklanjanje francuske prisutnosti na američkom kontinentu. Iako je plan rekuperacije starih posjeda propao, francuska je diplomacija osigurala financiranje daljnjih priprema za obračun s Britanijom. Napoleon je u pregovorima s američkom diplomacijom prodao područje Luisiane i dotadašnje francuske posjede za 80 milijuna dolara.⁴⁷ Napoleonovo carstvo bilo je u Europi. Belgija je bila prisvojena, Iberija potpuno podređena, Batavijska Republika postala je satelit, s Italijom se također bilo upravljalo iz centra. Pijemont je bio anektiran, dok je ostatak poluotoka bio podijeljen u marionetske republike. Španjolska je postala saveznica, dok su Austrija i Prusija stajale istučene.⁴⁸ Napoleonov prodor i stvaranje europskog imperija zaustavljeni su uključivanjem Rusije. *Grande Armee*, kako navodi jedan britanski povjesničar, ...*nije iskrvarila zbog tisuću posjekotina, nisu je uništili gerilci koji su djelovali pod britanskim pokroviteljstvom, niti je postala poslušna zbog izgladnjivanja koje je vodila Britanska ratna mornarica. Potpuno je uništena uz visoku cijenu u Rusiji 1812.*⁴⁹

2.3. Dalmacija i Ilirske provincije

Imperijalistička politika Napoleona Bonapartea nije zaobišla hrvatske krajeve. Posebnu pozornost francuska je vlast usmjerila na Dalmaciju i Istru, čija je područje okupirala i pretvorila u svoju provinciju od 1806. do 1813. Čini se neprimjerenim povući paralelu između Istre i Dalmacije te koloniziranih teritorija, no iako je francuska vlast uvela suvremene zakone prema demokratskim osnovama i socijalnim mjerama nastojala zaštititi siromašan sloj pučanstva, nameti, teški zemljišni porezi, sveprisutna kontrola institucija, novačenje i ideja ustroja nove nacije u Ilirskim pokrajinama ni po čemu nije odudarala od klasičnih nasilnog i nametljivog imperijalizma europskih zemalja. Mirom u Požunu 1805. Austrija se u korist Francuske odrekla teritorijalnih dobiti koje je stekla Mirom u Campoformiju 1797. Svoje reforme započela je administrativnom podjelom i pripojenjem Dalmacije tek nedugo uspostavljenom Talijanskom Kraljevstvu, a potom 1810. novonastalim Ilirskim provincijama.

⁴⁶Gaddis L. J. (1997.), *We Now Know: Rethinking Cold War History*, str. 277.

⁴⁷Simms B., str. 140.

⁴⁸Na istome mjestu.

⁴⁹Englund S., *Napoleon: Politički život*, str. 441.

Francuska je vlast zbog niza nepopularnih mjera, poput ukidanja bratovština, uvođenja institucija građanskog braka, nametanja talijanskog jezika, promoviranja ateizma i ireligioznosti, teških kazni za zločin i dezertiranje, masonerije i općenito ideja Francuske revolucije izazvala duboku netrpeljivost i nezadovoljstvo stanovništva.⁵⁰ Poseban otpor izazvalo je prisilno novačenje te porezi. Prema izvješću franjevca Andrije Dorotića, u Istri je unovačeno 6.000, a u Dalmaciji čak 8.000 mladića.⁵¹ Istra i Dalmacija još su dugo ostala područja političkih previranja i prisutnosti stranih vlasti, no upravo je navedeno početak stvaranja nacionalnog osjećaja i stjecanja vlastitog kulturnog identiteta, osnova za nedalek narodni preporod.

3. Nizozemska i Belgija

Do 18. stoljeća, kolonijalne su sile nastojale proširiti svoj monopol za trgovinu između kolonijalnih teritorija i matične zemlje. Opseg kolonija postaje posljednji kriterij, dok prirodno bogatstvo i mogućnost održavanja trgovačkih veza sa stečenim posjedom odnose prevagu.⁵² Agilnost, distribucija rizika, transparentnost i usmjerenost na profit, učinili su od nizozemske kompanije model za buduće dioničke multinacionalne kompanije koje osnivaju Englezi, Danci, Francuzi te naposljetku Habsburgovci. Nizozemska istočnoindijska kompanija osnovana 1602. imala je na početku 18. stoljeća uporišta na Rtu Dobre nade te s njega prodirala prema Calicutu, Cochinu, na indijski jugozapadnu obalu i Ceylon. Iako je svoj monopol držala uglavnom na indonezijskom arhipelagu sa središtem u Bataviji na Javi, grabežljivo se dočepala i Negapatama, Pulikata, Masulipatama i manjih luka prema Bengalu.⁵³ Kolonijama je upravljao aparat činovnika na čelu s guvernerom. Iako na početku Nizozemska nije nastojala asimilirati autohtono pučanstvo, provodila je oštru rasnu separaciju. Nešto kasnije, primat je stekla njihova crkva, *Gereformeerde*, a krajem 19. stoljeća Nizozemska je počela provoditi etičnu politiku.⁵⁴ *Dotadašnji liberalni sustav suzdržavanja zamijenila je tzv. etična, humanistička i paternalistička politika s vjerskim nabojem. Organizirano je „superiorno“ zapadnoeuropsko obrazovanje za niže slojeve indonezijskog društva*, navodi A. Buczynski. Prosperitet Nizozemske zaustavljen je zbog pojave novih konkurentnih sila, ali i lošeg poslovanja. Kompanija je propala dijeleći dividende koje nisu

⁵⁰Lakuš J., *Dalmacija i Austrijsko Carstvo prve polovine 19. stoljeća: pisana riječ u službi stvaranja poslušnih i lojalnih građana*, str. 263.

⁵¹Pederin I., *Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806.*, str. 296.

⁵²Du Ry van Beest Holle G., sv. 14., str. 6065.

⁵³Na istome mjestu.

⁵⁴*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 492.

bile razmjerne čistom dobitku, pa su se dugovi 1759. popeli na 119 milijuna guldena. Intenzitet njezine trgovine s Azijom zaustavio je bankrot pred kojim se država nalazila. Ta je veza činila jednu četvrtinu cijele nizozemske vanjske trgovine, zapošljavala velik broj raspoložive radne snage, a porezi su punili državnu blagajnu za 3,7 milijuna guldena.⁵⁵ Nakon objavljivanja neovisnosti 1831. i proglašenja ustavne monarhije, Belgija se kao najindustrijaliziranija zemlja u Europi, odmah nakon Velike Britanije upustila u kovanje vlastitih imperijalističkih planova. Za vrijeme Leopolda II. koji je osobno financirao istraživanje Središnje Afrike, osnovana je Slobodna Država Kongo.⁵⁶ Zapravo je to bila okrutna krađa prirodnih bogatstva zemlje uz primjenu surovih metoda eksploatacije i ponižavanja domorodaca. O kakvom je krvavom režimu bila riječ, dovoljno svjedoči podatak da je za njegove uprave domaća populacija gotovo potpuno nestala.⁵⁷

4. Španjolska i Portugal

Zlatno doba modernog Portugala svanulo je zajedno s osamnaestim stoljećem. Središnja osnova blagostanja i povlaštenog položaja Portugala u 18. stoljeću bilo je brazilsko zlato, otkriveno devedesetih godina sedamnaestog stoljeća. Naplavne naslage na visočjima u unutrašnjosti Brazila izazvale su zlatnu groznicu bijelih naseljenika i njihovih crnih robova. S proizvodnjom od 600.000 unci godišnje, portugalsko je carstvo već drugi puta postalo jedno od najvećih proizvođača zlata na svijetu.⁵⁸ Veliko imperijalno bogatstvo prvi je put ugroženo trideset godina nakon zlatne revolucije, kada su najpristupačniji brazilski rudnici zlata počeli presušivati. Kriza je prevladana otkrićem nove vrijedne sirovine. Iako podjednako privremen, izvor novog kapitala otkriven je u dijamantima. Poučena prošlošću i u potrazi za stalnim i nepresušnim izvorom, ekonomska reforma provedena za potkralja Pombala započela je uvođenjem nove, eksperimentalne agrokulturne vrste, kave. Jedno stoljeće poslije kava će zasjeniti sve druge proizvode, dok će Brazil zavladati svjetskom proizvodnjom. Uspjeh Pombalovih inicijativa sadržavao je i sjeme dugoročnog portugalskog neuspjeha. Brazil je započeo razvijati vlastite industrije, a nezadovoljstvo koje je dovelo do revolucije i neovisnosti 1822. ležalo je u revoltu prema Portugalu, čije je gospodarstvo počivalo na brazilskim sirovinama. Uskoro su Engleska i Francuska potisnule Portugal i ostatke njegovog

⁵⁵Na istome mjestu.

⁵⁶Berndl K., M. Hattstein, A. Knebel, H. J. Udelhofen, str. 348.

⁵⁷Goldstein I., *Povijest svijeta – Kolonijalna carstva i imperijalizam*, sv. 15., str. 579.

⁵⁸Birmingham D., *Povijest Portugala*, str. 74.

nekadašnjeg carstva u Sjevernoj Americi i Indoneziji (Timor), Indiji (Goa) i Kini (Macao).⁵⁹ Portugal je nakon tri stoljeća dominacije pretao biti vodeća svjetska trgovačka sila. Posljednji je udarac Španjolska kao kolonijalna sila zadobila proglašenjem neovisnosti *Nove Španjolske*, Meksika. Meksikom su upravljali španjolski potkraljevi, a uskoro se definirao sloj imućnih kapitalista, veleposjednika i Crkve koju su upravljali plantažnim gospodarstvom. Svoje je bogatstvo Španjolska temeljila na rudnicima srebra i plantažnoj proizvodnji duhana, kaka, šećera i pamuka. Njezino slabljenje kao velesile započinje potkraj 18. stoljeća. Osloboditeljski ratovi američkih kolonija i gospodarsko jačanje samih španjolskih kolonija u Latinskoj Americi utjecali su na stvaranje meksičkog pokreta za neovisnošću i samoodređenjem. Portugal i Španjolska dijelile su istu sudbinu. Njihov san o transkontinentalnom carstvu uništio je probuđeni nacionalizam potlačenih kolonija i nove konkurentne sile u utrci za svojim imperijalnim ambicijama.

2. Vrhunac liberalnog kapitalizma i prijelaz u imperijalizam (19. stoljeće)

U posljednjoj četvrtini 19. stoljeća pojavile su se nove snage i tendencije koje su probale prijeći okvire liberalno-demokratskog i nacionalnog preobražaja političkih struktura. Nacionalna se država nije htjela ograničiti na prostor koji joj je povijesno zacrtan niti na područja koja su bila naseljena njezinim narodima i predstavljala njezinu postojbinu. Nacionalizam je prošao granice pojedinih naroda i država i s jedne se strane ideološki povezoao s predodžbom o nekoj svojoj kulturnoj misiji, a s druge strane vulgarnom darvinističkom idejom o pravu na održavanje.⁶⁰ Pojavljuje se težnja da se privredi u naglom usponu, čiji su se najjači dijelovi koncentracijom i centralizacijom kapitala u velika monopolistička društva osiguraju sirovine i tržišta, a sve većem broju stanovnika da „životni“ prostor u budućnosti.⁶¹ SAD je izrastao kao imperijalna sila, dok je kao druga pojavio Japan, čiji je obrazac ekspanzionističke politike pronašao u bijelom narodu europskog podrijetla i kulture. Velika Britanija, Francuska i Rusija već su dugo radile na stvaranju svojih imperija, potkraj 19. stoljeća globalnu su ravnotežu počele remetiti dvije nove države na europskom zemljovidu, Njemačka i Italija.⁶² Obje su novonastale države svoje prve godine postojanja obilježile snažnim imperijalističkim porivom, djelomično zbog opće europske borbe u stjecanju moći, a ujedno i straha od jakih država s izrazitom tendencijom širenja. U nastalom

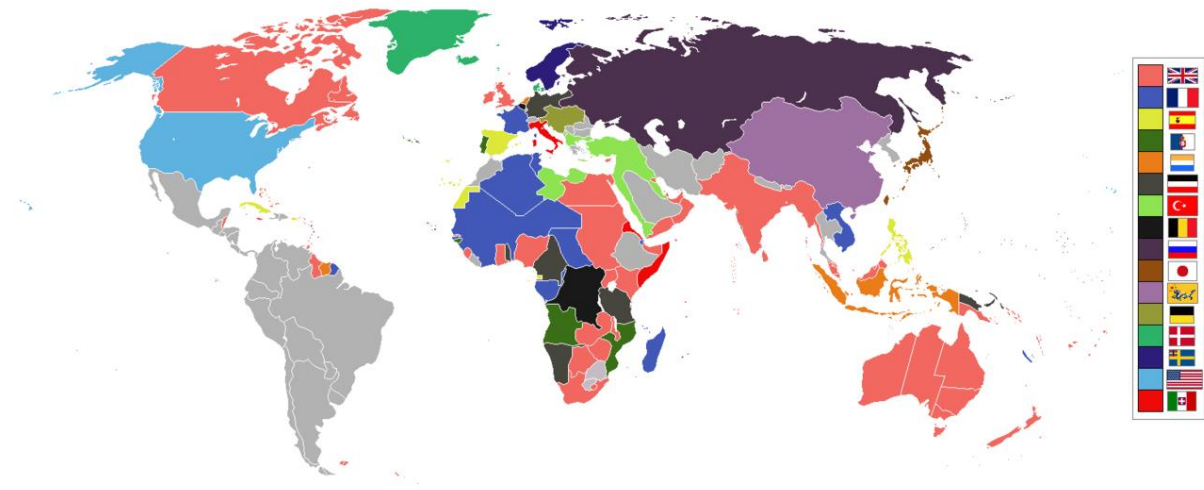
⁵⁹Isto, str. 95.

⁶⁰*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 586.

⁶¹Na istome mjestu.

⁶²Roberts J. M., str. 433.

sustavu podjele moći i suparništva između pojedinih sila, pojam „svjetske sile“ odnosio se na onu državu čija je odluka imala globalni odjek.

Slika 2. Kolonijalna podjela krajem 19. stoljeća

Borba za premoć između starih država, koja se dotad odvijala unutar koordinata europske ravnoteže i hegemonije, a koja je sada zadobila globalne razmjere, još se više zaoštrila kada su se u nju upleli ekonomski interesi. Politika i kapitalistička privreda, čiji su se putovi u doba slobodne trgovine donekle razilazili, sad se počinju isprepletati. Tako je nastao *moderni imperijalizam*, pojačan poslije prijelaza u novo stoljeće, te uzrok Prvog svjetskog rata.⁶³

1.1. Pax Britannica – „Britanski mir“

Sustav pomorskih trgovačkih putova, čiji su opseg i kapacitet neprestano rasli, obuhvaćao je cijelu zemaljsku kuglu, donoseći profit trgovini i njezinim državama.⁶⁴ Snažnom flotom kojom je osigurala premoć u pomorskom prometu i industrijskom revolucijom, Britanija je stvorila preduvjet za sustav slobodne trgovine. Slobodna je trgovina sedamdesetih godina 19. stoljeća postala europski privredni sustav, u kojoj je ona tvorila jezgru, a London glavni trgovački i financijski centar.⁶⁵ Visokoproduktivna industrija i tehnološka superiornost omogućile su britanskom vrhu kreiranje svjetske politike. Britanski svjetski imperij, konsolidiran u ratovima protiv Napoleona, uspio je još prije nego se imperijalizam razvio do pune efikasnosti postati globalan, sa svim naseljeničkim kolonijama u Kanadi, Južnoj Africi,

⁶³Povijest svijeta – od početka do danas, str. 588.

⁶⁴Hobsbawn E., *Doba revolucije: Europa 1789. – 1848.*, str. 261.

⁶⁵Povijest svijeta – od početka do danas, str. 577.

Australiji, Novom Zelandu, Singapuru, Falklandskom otočju, indijskim kneževinama te iz uporištima na afričkom kontinentu.⁶⁶ Nova *imperijalna svijest*, koju je prvi definirao Charles Dilke u svojoj knjizi *Veća Britanija* postaje odrednica britanskih političkih planova koji su predviđali plansku ekspanziju Engleske te bili u stanovitoj mjeri reakcija na težnje naseljeničkih kolonija da se britanski teritorij pretvori u labavo povezanu federaciju centra i samoupravnih kolonija.⁶⁷ Kolonijalna politika Britanije u kasnom se 19. stoljeću sukobila s imperijalnom politikom drugih europskih sila i početkom 20. stoljeća gurnuo ih u globalni, Prvi svjetski rat.

1.2. Rusija

Rusko je teritorijalno širenje imalo značajke sjevernoameričkog iskustva naseljavanja kontinenta i uništavanja slabijih susjeda i zaostalih urođenika, no ono se ipak razlikovalo. Zapad su zauzele čvrste i stabilne europske države, stoga je Rusija svoje imperijalne težnje morala preorijentirati na Istok. Slobodno područje njezina djelovanja dugo je bilo prema jugu i istoku, te je u tim smjerovima u 19. stoljeću stekla brojna područja. Rusi su uspjeli prodrijeti do Japanskog mora zauzećem Amurske oblasti i obalnog pojasa do sjeverne granice Koreje, te kupnjom otoka Sahalina.⁶⁸ Rat protiv Irana i njegovo savladavanje, omogućilo je uspostavu ruske pomorske sile na Kaspijskom jezeru i otimanje teritorija Armenije. Stalan proboj u srednjoj Aziji, preko Turkeстана i prema oazama Bohare i Kive, imalo je vrhunac 1881. u pripojenju cijelog Transkaspiskog područja. Nasilnim prodorom u Sibir uspjela je Kini preoteti lijevu obalu rijeke Amur i 1860. osnovati Vladivostok.⁶⁹ U želji da se prometnim pravcima što bolje umreži sa Vladivostokom, Rusija se pronasla u nezavidnoj situaciji. Ovaj smjer ruske politike bio je u dubokoj konfrontaciji s planovima europskih sila. Potrebno je dodati, Rusiji se ispriječila i nova sila svjetskog zemljovida, Japan.

1.3. Njemačka

Europski državnici nastojali su alijansama poboljšati vlastiti položaj u slučaju opasnosti, a svog eventualnog protivnika izolirati. One postaju osnovica europske politike saveza s početkom 1870. To nije bila internacionalna ili čak nadsacionalna suradnja nego stvaranje

⁶⁶Na istome mjestu.

⁶⁷Na istome mjestu.

⁶⁸Isto, str. 588.

⁶⁹Roberts J. M., str. 433.

ofanzivnih ili defanzivnih blokova, čime individualizam država nije bio prevladan već potenciran. U prva dva desetljeća ta je politika nosila pečat Bismarckove državničke vještine.⁷⁰ Nakon ujedinjenja 1871. pokrenuta je želja da se Njemačka priključi ostalim silama u kolonijalnoj politici.⁷¹ Iako njemačko vodstvo nije s oduševljenjem popratilo ideju kolonijalne ekspanzije izvan Europe, držeći takvu ideju prevelikim financijskim opterećenjem te logistički neprovedivu, zbog nedostatak gospodarskih resursa i sirovina za provedbu industrijskog plana Njemačka je zauzela startnu poziciju u utrci za preostalim kolonijalnim posjedima. Prvi kolonijalni posjed osvojila je 1884. u Africi, koja ujedno postaje teritorij najdubljih pretenzija. Manja područja u sjeveroistočnoj Kini i na Pacifiku dodana su Carstvu 1897. i 1899., a nešto kasnije njemačkom se koloniziranom korpusu pridružuju Maroko, belgijski Kongo, područja Angole i Mozambika, Kiaochow, Samoa i Nova Gvineja. Nakon 1850. Njemačku je zahvatio intenzivan proces ubrzane industrijalizacije. Željeznice, među kojima je stajao i plan izgradnje Bagdadske željeznice⁷², željezare, rudnici, općenito teška industrija postaju središte plana gospodarskog razvitka. Industrijalizaciju je pratila koncentracija tržišta i osnivanje kartela, koja je ujedno i uzrok *anglo-njemačkog trgovačkog nadmetanja*.⁷³ Zbijena u srednjoeuropskom prostoru, njemačka država nije bila zrela za širenje po njemu, a manjak sirovina i energenata objašnjavaju njezinu intervenciju na izvaneuropskim područjima. U razdoblje kasnog 19. stoljeća, kao popratna pojava demokratizacije državnog života, formirale su se masovne vojske naoružane u skladu s najnovijim tehničkim dostignućima. Politička se moć poistovjetila s vojnom moći te države, te zbog toga svjetske sile zahvaća novi proces, proces militarizacije. Države su stajale jedna nasuprot drugoj ne samo kao predstavnici ekonomskih interesa, već i kao utjelovljenje vojne moći.⁷⁴

1.4. Italija

Nacionalno ujedinjenje Italije između 1859. i 1871. pripada u red onih događaja u kojima je naoko tako mudro smišljena politika Napoleona III. nehotice promašila svoje vlastite ciljeve i poslužila tuđim interesima.⁷⁵ Stupovi vanjske politike, prije Pijemonta, a potom i Italije, bili su prijateljstvo s Engleskom i Francuskom. Iako su odnosi s Engleskom ostali nepromijenjeni,

⁷⁰*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 594.

⁷¹Renouvin P., *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, str. 103.

⁷²Goldstein I., sv. 15., str. 514.

⁷³Tilly C., *Buntovno stoljeće: 1830.-1930.*, str. 281.

⁷⁴*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 598.

⁷⁵Isto, str. 582.

krajem osamdesetih talijansko-francuski odnosi zahlađuju, dok sve vidljivije postaje postupno zblizavanje s Njemačkom i Austrijom. Srednjoeuropska carstva, a osobito Bismarck, nisu štedjela snage da bi podržala novi kurs talijanske politike. Tijekom 1876. i 1877., ohrabrena podrškom Austrije i Njemačke, Italija je preuzela inicijativu u okupaciji Tunisa.⁷⁶ Vanjskopolitička akcija nedvojbeno je dovela do konfrontacije u unutarnjoj politici. Vlada je optužena za odustajanje od aneksije Trentina, pripadajućih im teritorija i politike popuštanja prema srednjoeuropskim silama. Savez Italije, Austrije i Njemačke iz 1882., obnovljen 1887., dobio je ofanzivan karakter. Talijanski ministar vanjskih poslova, grof di Robilant, iskazao je prve konkretnije imperijalističke težnje Italije. Zahtijevao je stanovite kompenzacije ukoliko se stanje na Balkanu promijeni u *status quo* u korist Austrije. Sklapanje Trojnog saveza pridonijelo je u znatnoj mjeri profiliranju i koagulaciji nacionalističkih tendencija.⁷⁷ U takvim je okolnostima ideja o mediteranskoj i civilizatorskoj misiji Italije stupila na plodno tlo i među ljudima i ambijentima ljevice, ali i kod socijalista prema kojima bi kolonijalni posjedi predstavljali eksperiment zadružnog obrađivanja zemlje. Stoga nije potpuno slučajno za zapovjednika prvog ekspedicijskog korpusa u Africi izabran bivši garibaldinac, general Baratieri. U namjeri da pripoji dio kolonijalnih posjeda, Italija je nepromišljeno uvučena u opsadu Massaua u Eritreji, a kasnije u vojne operacije u Etiopiji, no bez teritorijalnih dobitaka.⁷⁸ Počeci talijanskog kolonijalizma bili su nespretni i nesretni, no uskoro je Italija pokazala nove imperijalističke zahtjeve, ovaj put orijentirane na jadransku obalu.

1.5. Sjedinjene Američke Države

S kolikom je snagom imperijalistički pokret za zahvatio cijeli svijet vidi se po tome što su neposredno pred kraj stoljeća i Sjedinjene Američke Države, sasvim suprotno svojim tradicijama, bile nesavladivom silom gurnute na put *ekspanzivne svjetske politike*.⁷⁹ Američka je politika pod pritiskom ekspanzivne financijske i industrijske privrede i pod utjecajem doktrine *navalizma*, osiguranja pomorskih interesa, usmjerila svoju pažnju na susjedne zemlje Srednje Amerike, otoke zapadne Indije i Tihi ocean na zapadu. SAD je 1867. od Rusije kupio i Aljasku, no bila je to samo pojedinačna akcija. Njezina politika usmjerena u pravcu juga težila je za stvaranjem neformalnog, prvenstveno ekonomski kontroliranog imperija. Teritoriji stečeni 1803. udvostručili su područje Sjedinjenih Država, obuhvativši sve ili barem dio

⁷⁶Procacci G., *Povijest Talijana*, str. 247.

⁷⁷Isto, str. 249.

⁷⁸Na istome mjestu.

⁷⁹*Povijest svijeta – od početka do danas*, str. 590.

budućih 13 država. Nakon što su Španjolci izgubili Floridu, Maddison je naredio da se to područje anektira, no za razliku od ove uspješne aneksije, snove o aneksiji Kanade unatoč kratkotrajnoj okupaciji Toronta, spriječio je otpor Britanaca. Sjedinjene Države dobile su Teksas, zahvaljujući podjednako gotovini i miroljubivoj kolonizaciji koliko i osvajanju. Godine 1848. Amerikanci su još jednom zamijenili zemlju za dolare. Preciznije rečeno, preuzevši meksički dug od 5 milijuna dolara, SAD se proširio do rijeke Rio Grande, a za dodatnih 15 milijuna dolara dobile su područje Novog Meksika i Gornje Kalifornije, teritorija koji danas zauzima najveći dio Novog Meksika, Arizone, Kalifornije, Colorada, Utaha i Nevade. Do 1899. SAD je uz spomenuto stekao i Louisianu, istočnu Floridu, sjeverozapadni dio pacifičke obale, Filipine, Havaje, Portoriko, Guam i američku Samou.⁸⁰

1.6. Japan

Godine 1800. ni po čemu se nije moglo naslutiti kako bi se izolirano Japansko Carstvo moglo uspješnije od Kine prilagoditi izazovima europeizirajućeg svijeta.⁸¹ U nekoliko desetljeća, pod vodstvom *mikada* koji je opet stupio u prvi plan, izvršen je preobražaj Japana u modernu velesilu. Preseljenje dvora iz nekadašnjeg grada Kyota u Tokyo simbolično je obilježio otvaranje Japana. Između 1857. i 1858., inozemni su pregovarači iskoristili prijetnje te postigli širi *Ugovor o prijateljskim odnosima i trgovini*. Revizijom ugovora, SAD je dobio šire povlastice. Tri dodatne luke, putničke beneficije, vjerska sloboda, imunitet od japanskih zakona, tzv. *eksteritorijalizam* i jamstva o fiksiranom porezu, nagnali su revoltiran Japan na modernizaciju i ponovno uspostavljanje carske vlasti.⁸² U zemlji je dotad već bila razvijena trgovina i kreditna mreža te poljoprivreda zasnovana na radnoj snazi, stvorene su rezerve bakra, ugljena i željeza, a unatoč izolaciji znanstvenici su počeli proučavati zapadnjačku tehnologiju. Ukidanje feudalizma te zamjena feudalnih daća gotovinskim plaćanjem temeljenim na vrijednosti zemljišta omogućili su usmjeravanje bogatstva prema centralnoj vlasti.⁸³ Prihvaćen je županijski sustav državne uprave, provedena je poštanska služba, započinju izlaziti dnevne novine, osnovano je ministarstvo prosvjete, uvedeno obvezatno služenje vojnog roka, sagrađena je prva željeznička pruga te uvedena vjerska snošljivost.⁸⁴

⁸⁰Ferguson N., „*Kolos: Uspon i pad američkog imperija*“, str. 103.

⁸¹Roberts J. M., str. 425.

⁸²Totman C., *Povijest Japana*, str. 301.

⁸³Barraclough G., *The Times – Povijest svijeta*, str. 210.

⁸⁴Na istome mjestu.

Japan je imitirao Europu, a upravo je europeizacija Japana bila uzrok njegovog miješanja u sukobe velikih sila.⁸⁵ Svoju ekspanziju započeo je osvajanjem susjednih otočnih skupina, Kurilea i Ryu Kyua. Strahovanje da je Kina preslaba da drži Rusiju izvan Koreje dovelo je 1894. do rata u kojem je Japan uništio kineske snage i prisvojio Tajvan i Mandžuriju, područje bogato drvom, željezom, naftom, zlatom i uranom.⁸⁶

Slika 3. Japansko carstvo u 19. stoljeću

Jačanje Japana pokazalo je da europske zemlje više nisu jedini značajni glumci na svjetskoj pozornici. Prijetnje njegovoj neovisnosti dovele su do stvaranja snažnog nacionalnog identiteta i vlastitih imperijalnih težnji. Krajem 19. stoljeća Japan je bilježio ubrzan gospodarski rast te se uskoro svrstao u red svjetskih sila. *Oitsuke, oikose. Fukoku, kyohei – Bogata nacija. Snažna vojska*⁸⁷, poklik je kojim je Japan jasno pokazao upozorenje i novostečenu svijest o svojoj jačini i dominaciji.

⁸⁵Povijest svijeta – od početka do danas, str. 590.

⁸⁶Barracrough G., str. 211.

⁸⁷Isto, str. 212.

Zaključak

Ulazak u 20. stoljeće nije bio popraćen mirom i solidarnošću, već rivalstvom i razračunavanjem svjetskih predvodnica. *Svijet je uglavnom slušao europske poticaje i plesao onako kako je Europa svira*, navodi Roberts. Čak 68% svjetskog teritorija bilo je pretvoreno u kolonije, nadziranog od deset najsnažnijih država. Nakon prvih prekomorskih otkrića i prvog zauzimanja stranog teritorija izvan matične države, bogatstvo koje je ono donosilo lišilo je europske zemlje svih moralnih karakteristika, a profit i prosperitet stavljeni su iznad etičnosti i humanosti. Osamnaesto i devetnaesto stoljeće odisalo je gospodarskim i ekonomskim iskorištavanjem, eksploatacijom, nejednakošću i dominacijom europske civilizacije. Može li ikakav tehnološki ili industrijski napredak opravdati tlačitelja u izvršavanju svoje misije? Ovo je razdoblje poprimilo boju europske kulturne dominacije na štetu slabijih, malobrojnijih i neopravdano nazvanih inferiornih i dekadentnih kultura. Je li mogao europski bjelački svijet opstati na labavim leđima crnačkih robova? U 19. stoljeću naziru se prvi glasnjivi krikovi želje za slobodom i neovisnošću te u tom duhu male države kreću u borbu za odcjepljenje i priznavanje njihovih kulturnih identiteta. Disbalansu izazvanom ekspanzionističkom politikom globalnih sila nazirao se kraj. Iako se borba za ravnopravnost nastavila i u 20. stoljeću, zabrana trgovine robljem i priznanje neovisnosti bivšim kolonijalnih posjedima označile su novo, humanije i tolerantnije razdoblje koje je odagnalo „gust mrak“.

Literatura:

1. Barraclough G., *The Times – Povijest svijeta*, Zagreb, Hena com, 2002.
2. Berndt K., M. Hattstein, A. Knebel, H. J. Udelhofen, *Povijest svijeta*, Naklada Uliks, Rijeka, 2009.
3. Birmingham D., *Povijest Portugala*, Grapa, Zagreb, 2014.
4. Braudel F., *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, sv. 1, August Cesarec, Zagreb, 1992.
5. Du Ry van Beest Holle G., *Velika ilustrirana povijest svijeta*, Otokar Keršovani, Rijeka, sv. 13., 1977.
6. Du Ry van Beest Holle G., *Velika ilustrirana povijest svijeta*, Otokar Keršovani, Rijeka, sv. 14., 1978.
7. Englund S., *Napoleon: Politički život*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.
8. Ferguson N., *Kolos: Uspon i pad američkog imperija*, Profil multimedija, Zagreb, 2011.
9. Gaddis L. J., *We Now Know: Rethinking Cold War History*, 1997. - faculty.virginia.edu/.../Gaddis,%20We%20Now%20Know.pdf
10. Goldstein I., *Povijest svijeta – Kolonijalizam i građanske revolucije*, sv. 12., Jutarnji list, Zagreb, 2008.
11. Goldstein I., *Povijest svijeta – Kolonijalna carstva i imperijalizam*, sv. 15., Jutarnji list, Zagreb, 2008.
12. Hobsbawm E., *Doba revolucije: Europa 1789. – 1848.*, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
13. Hobson A. J., *Imperialism: a Study*, 1902. - files.libertyfund.org/files/127/0052_Bk.pdf
14. Lakuš J., „Dalmacija i Austrijsko Carstvo prve polovine 19. stoljeća: pisana riječ u službi stvaranja poslušnih i lojalnih građana“, *Povijesni prilozi*, vol. 43, No. 43, 2012.
15. Münkler H., *Imperiji: logika svjetske vladavine – od starog Rima do Sjedinjenih Američkih Država*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2010.
16. Pederin I., „Otpor francuskoj vlasti u Dalmaciji i Ilirskim pokrajinama poslije 1806.“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 45, 2003.
17. Procacci G., *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb, 1996.
18. *Povijest svijeta – od početka do danas*, Naprijed, Zagreb, 1990.
19. Renouvin P., *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.
20. Roberts J. M. , *Povijest Europe*, AGM, Zagreb, 2002.
21. Simms B., *Europa: Borba za nadmoć od 1453. do danas*, Mate, Zagreb, 2016.

22. Tilly C., *Buntovno stoljeće: 1830.-1930.*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
23. Totman C., *Povijest Japana*, Barbat, Zagreb, 2003.
24. Zinn H., *Narodna povijest SAD-a*, V.B.Z, Zagreb, 2012.

Slikovni prilozi:

Slika 1: Skica transporta robova u trgovačkim brodovima

https://simple.wikipedia.org/wiki/Slave_ship

Slika 2: Kolonijalna podjela početkom 19. stoljeća

https://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_colonialism#/media/File:World_1898_empires_colonies_territory.png

Slika 3: Japansko Carstvo u 19. stoljeću

[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Japanese_Empire_\(orthographic_projection\).svg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Japanese_Empire_(orthographic_projection).svg)

Sažetak

Imperijalizam nije proizvod suvremenog doba, njegov početak moguće je pratiti od prvih prekomorskih ekspedicija i prvih ofanziva u svrhu osvajanja stranog teritorija. Moć zemlje počinje se očitovati ne samo u vojnoj sili koju ona posjeduje, već i u akumulaciji kapitala koji je stjecala trgovinom. Upravo su ta područja, često netaknuta i bogata resursima, obećavala prosperitet njihovim kolonistima. Sirovine, drago kamenje, čajevi, kava, začini, pamuk i ostali traženi proizvodi pojavljuju se i preplavljaju svjetsku pozornicu. Nerazvijenost, nestabilna vlast i nemogućnost organizacije obrane, učinili su zemlje Trećeg svijeta lakim plijenom. U razdoblju 18. i 19. stoljeća Velika Britanija, Francuska, Nizozemska, Belgija, Portugal i Španjolska postaju akteri svjetske politike. Ekonomija i gospodarski napredak zemlje ovisio je o eksploataciji zaposjednutog područja. Afrika, Azija i Latinska Amerika postaju središte zbivanja, jezgra svih previranja i neprijateljstva industrijaliziranih europskih država. Kraj 19. stoljeća bilježi izrastanje novih sila, no njihovi politički planovi nisu se pretjerano razlikovali od modela i općeg svjetskog ozračja. U istom razdoblju započinje proces oslobađanja kolonija, prvih pobuna i građanski ratova izazvanih iskorištavanjem njihove radne snage i gospodarstva te pokušajem asimilacije i potiskivanja njihove kulture i nacionalnog identiteta. Iako se dekolonizacija odvijala još i za vrijeme 20. stoljeća, tijekom 19. stoljeća zabilježena su prva odcjepljenja i priznanja autonomije i suverenosti. Potrebno je spomenuti da je i dalje velik dio stranog teritorija pripadao zemljama kolonizatorima. Čini se opravdanim pitati, nije li Prvi svjetski rat samo kulminacija agresivne i beskrupulozne politike tih istih sila? Je li moderan svijet dovoljno sazreo da se zveckanje okova nikad ne ponovi ili će se prikloniti onom „Ipsa historia repetit“?

Summary

Imperialism is not a product of the modern age, it is possible to follow the beginning of the first overseas expeditions and the first offensive with the goal to conquer a foreign territory. The power of some country began to manifest itself not only in a military force that possessed, but also in the accumulation of capital which was acquired in trade. Those areas, often untouched and rich with resources, promised prosperity to their colonists. Raw materials, precious stones, teas, coffee, spices, cotton and other requested products appear and took over world stage. Underdevelopment, unstable government and the inability of the Organization of Defense made the countries of the third world with easy prey. In the 18th and 19th century Great Britain, France, Netherlands, Belgium, Portugal and Spain became the main actors in the world politics. The economy and the economic progress of a country depended on the exploitation of its possessed areas. Africa, Asia and Latin America became the centers of events, the core of all of the turmoil and hostility of the industrialized European countries. The end of the 19th century recorded a birth of new powers, but their political plans weren't-much different than the model and the general atmosphere of the world. It was the same period when the process of liberation of the colonies began, as well as the first mutiny and civil wars caused by the exploitation of their labour force and the economy, and an attempt by the assimilation and the suppression of their culture and national identity. Although decolonization was still in progress during the 20th century, in the 19th century the first separations and recognitions of autonomy and sovereignty were recorded. It is important to mention that there is still a large part of a territory of foreign countries belonging to colonists. It seems justified to ask whether the first world war was just a culmination of an aggressive and unscrupulous policy of those same forces? Is the modern world mature enough so that the rattling of the chains never happens again, or will it defer to that "Ipsa historia repetit"?

Odobrio: Aleksandar Roža, prof. engl. jez. i komp. knjiž.